

Piirteitä kansatieteellisistä harrastuksista 1840-luvulla Suomessa

MARTTI HAAVIO on ansiokkaassa tutkimuksessaan »Kansanrunouden keruu ja tutkimus» (1931) selvittänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran satavuotisen osuuden mainitun kansallisen tieteen kasvussa. Siinä hän on kiinnittänyt huomiota idealismin leviämiseen ylioppilasnuorisomme keskuuteen 1840-luvulla. Ajan hengen innoittamina lukuisat opiskelijat saivat talteen runsaat määrät folklorea matkoillaan eri puolilla maata. Kaikki tämä oli tutustumista Suomen kansan elämään, joka oli joutunut mielenkiinnon kohteeksi lähinnä Kalevalan ilmestymisen vuoksi. Haavio on myös kuvannut v:n 1845 »runollista matkaa», joksi hän osuvasti nimittää kansanrunoniekkojen omalaatuista Helsingin-retkeä.¹ Suomen sivistyneistö oli etsimässä Suomen kansaa syventääkseen ja täydentääkseen Kalevalan antamaa kuvaa.

Mutta runotraditioon kohdistuneen kiinnostuksen ohella näyttää jo tällöin olleen melkoista harrastusta myös esineelliseen kansatieteeseen, kansantapoihin jne.; siitä ovat todisteena esim Ahlqvistin keruumatkallaan 1847 tekemät muistiinpanot Kainuun puolen elinkeinoelämästä.²

*

Joskus Suomen-kävijät, ulkomaalaiset matkamiehet ja tutkijat (Acerbi, Skjöldebrand) ovat kuin havahduttaneet maamme asukkaat katselemaan entistä tarkemmin omia oloja, ehkä vertailemaankin niitä vieraisiin, varsinkin vielä silloin, kun matkoja ei yleensä tehty paljon ulkomaille ja päinvastoin ei senkään vertaa syrjäiseen Suomenmaahan.

Viime vuosisadan puolivälissäkin ulkomaalaiset olivat meistä ylen kaukana. Nuori unkarilainen tutkija ANTAL REGULY on Suomen-matkallaan tarkastellut maata ulkomaalaisen silmin, ja eritoten suomalaisen kansan elämä viehätti häntä. VOLMARI SCHILDT-KILPISEN kehotuksesta hän keväällä 1840 matkasi Laukaaseen asettuen asumaan Lammasahoon, jossa oleskeli viisi viikkoa perehtyen sekä suomen kieleen että talonpoikaiseen kulttuuriin. Pal-

¹ MARTTI HAAVIO Runollinen matka v. 1845, Vir. 1940.

² Tarkemmin: Vir. 1954 s. 24; A. Ahlqvistin kansatieteellisestä tutkimustyöstä (Kalevalaseuran vuosik. 35/1955) s. 107.

jon kansatieteellistä oli tällöin Unkarin miehen tavoitettavissa. Jo itse asuintalo ulkorakennuksineen oli tutkimuksen arvoinen: hän teki pohjapiirroksen, tarkasteli jokaista rakennusta, niiden esineistöä ja näki saunan »suomalaisen talonpojan ainoaksi nautinnoksi».

Valitettavasti Regulyn Suomesta kokoamat kansatieteelliset muistiinpanot eivät päässeet julkisuuteen — ne hautautuivat vuosikymmeniksi arkistojen kätköihin — eivätkä ne siis suoranaisesti hedelmöittäneet tieteellistä tutkimustamme. Mutta Regulyn matka, hänen suomen kielen opiskelunsa, ihastumisenensa Kalevalaan ja kansantietouteemme herättivät maassamme huomiota. Sanomalehdissä kerrottiin hänestä ja hänen merkillisistä puuhistaan, sepittipä Jaakko Juteini runon »Suomen Waeldajan Herran Regulin muisto 1841».

Unkarilainen tutkimus on äskettäin lausunut julki käsityksen, että Reguly olisi Suomessa oleskellessaan tutustunut etnografisten ja antropologisten esineiden ja löytöjen keruumetodeihin.³ Meille tämä on ollut tuntematonta, ja siihen tekisi mieleni suhtautua varovasti. Kuitenkin on palautettava muistiin se tosiseikka, että Reguly keräsi kaukomatkaltaan huomattavan kokoelman, mm. ostjakkien mailta kansatieteellistä esineistöä: puvustoon ja metsästykseseen kuuluvia esineitä, yhteensä 72 numeroa. Näiden arvo oli Unkarissa merkittävän suuri, sillä tämä oli laatuaan ensimmäinen, systemaattisesti kerätty kokoelma ja se oli myöhemmin (v. 1872) perustetun Unkarin kansatieteellisen museon esineistön pohjana.

*

Regulyn aikalainen ja ystävä, savokarjalaisten kuraattori FABIAN COLLAN oli tutkinut Kalevalaa ja sen innoittamana perehtynyt suomalaiseen mytologiaan, jopa julkaissut pari kirjoitelmaa tuolta alalta. Kansanelämään tutustumista hän varmaankin piti myös tärkeänä kansallisena tehtävänä, koska hän kirjeessään 27. 10. 1841 itseään vanhemmalle aatetoverille, jyväsyläläiselle lääkärille V. S. Schildtille kirjoittaa näin: »Kutkapa olisivat lähempänä rahvasta kuin esim. juuri lääkärit ja papit». Hänen mielestään on paljon pelastettavissa unhotukselta: perinteitä ja muistoja, tapoja, elämänmuotoja ym.⁴

Collan siis selvin sanoin kehottaa Schildtiä ryhtymään keruutyöhön.

Schildtin mieli oli avoin tämäntapaisille kansallisille tehtäville, ja niin hän keräsi eräitä kansatieteellisiä esineitä, jotka lähetti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. Lahjoituksen mukana oli seuran esimiehelle G. Reinille osoitettu kirje:

³ IVÁN BALASSA Reguly Antal néprajzi gyűjteménye (1840—45) (Néprajzi Értésítő 39/1954) s. 64.

⁴ Kirjeäljennös A. V. Koskimiehen kokoelmassa (SKS).

»Korkiasti kunnioitettu Herra Professori, Tähtimies ja
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Päämies!

Suomalaisen Kirj. Seuralle saan kunnian lähettää muutamia tuohikaluja näyttöksi mitenkä kansa täälläpäin viljelee tuohta tarpeikseen.

1. *Kontti*, jossa evästä ja muuta kulettavat, enimmästi kesällä. Tämä, joka seuraa, on pienimmii mitä pidetään, tavallisesti ovat isompia: välistä karpion vetoset ja vielä isommatki. Kontin kieltä, sidotaan kielinuoralla kiini nahkahihnaan eli puu-lastaan, joka tavallisesti on hihnan paikalla kontissa kiini. Itse kontti kannetaan selässä, viilekkeet sidotaan edessä rinnan päällä kiini nuoralla eli tikulla.

2. *Kolmet virsut* erilaatuansa:

Tavalliset virsut, joilla on matalammat kupeet ja kärki ja joissa on paula keskellä pysykeeksi. Paula on sidottu kiini ansaan. Tätä laatua enimmästi pidetään, sillä se on nöyrempi jalassa.

Koppavirsut eli *Koppaset* ovat tuohikopan tavalla tehdyt virsut. Päällinen ja kupeet ovat näissä leviämmät kun edellisissä. Ei paulaa, eikä ansaa näissä löydy. Kankiallaiset ovat jalassa, senvuoksi ne harvoin metsässä pidetään.

Saapasvirsut ovat saappaan näköiset varsilla varustetut virsut. Näitä vielä harvemmin pidetään jalassa kankeutensa takia.

Vielä minä vastakin koen muita tuohikaluja hankkia Suom. Kirj. Seuralle. Ne näyttävät kuinka köyhässä pohjosessa, mutta rakkaassa Maassamme Kansaa tulee toimeen vähillä varoillansa: siis tuohikalutki ansainnevat tulla kerätyiksi ja säilytetyiksi Suomen kansan elämätä ja tapoja tiedustelevalle. —

Tässä myöskin olisi tila kysyä, eiköhän Suom. Kirj. Seura alkaisi toimitella joitakuita Suomenkielisiä sanomia ensivuonna? Olisi kyllä tarpeellinen ja otollinen kansakunnalle.

Toivoen sydämen pohjasta menestystä ja edistymistä S. K. Seuralle olen aina oleva,

Korkiasti kunnioitettu Suomen mies,
Teidän nöyrin palvelianne

Wolm. S. Schildt.»

Jyväskylässä 2 p. Maaliskuuta 1843.

Schildtin lahja siirtyi v. 1849 yliopiston museokokoelmiin (luett. n:o 691) ja myöhemmin Kansallismuseoon.

*

ANTERO VARELIUKSEN tärkeä kansatieteellinen matka, jonka tuloksena oli ansiokas teos, on kuvattu jo monelta eri taholta.⁵ Kirjallahan on kiistämättä vieläkin arvoa. Aihetta lienee mainita muutamia pieniä lisäseikkoja, jotka valaisevat sekä matkan valmisteluja että myös sen tarkoitusta.

⁵ Esim. ALPO SILANDER (Vir. 1904) s. 7—8; NIILLO IKOLA (Satakunta 5/1925) s. 271—277; SULO HALTSONEN Theodor Schvindt (1947) s. 20—22.

Lehtori Fabian Collan on Kuopiosta 24. 4. 1845 kirjoittamassaan kirjeessä kertonut A. J. Sjögrenille, että M. A. Castrén oli kehottanut häntä laatimaan ja lähettämään Pietarin tiedeakatemialle »suomalaisen tilaston» (Finsk statistik). Tässä ei varmastikaan ole ollut kysymys pelkistä numerotiedoista, jotka olisivat koskeneet lähinnä Suomen väestöä, elinkeinoelämää jne. ja jotka nykyisin liikkuvat tilastitiikan piirissä sekä antavat selvitystä mainitulle tietelle, vaan silloin yleensäkin kansatiede kokonaisuudessaan kuului »tilastotieteeseen».

GABRIEL REIN oli jo 1839 julkaissut tilastollisen kuvauksen Suomesta »Statistische Darstellung des Grossfürstenthums Finnland», minkä professori Sergei Solovjev käänsi venäjäksi 1840 (ruotsiksi se painettiin vasta 1842, uudistettu ja korjattu painos 1843). Tämä tutkimus oli tunnettu pietarilaisten oppineiden keskuudessa. Nimenomaan saksalaissyntyinen venäläinen tiedemies PETER VON KÖPPEN tunsu kiinnostusta siihen, ja hän se juuri oli lausunut Castrénille toivomuksen »suomalaisen tilaston» aikaansaamisesta.

Ilmeisesti Gabian Collan oli ottanut tehtävän omakseen ja siirtänyt historialliset tutkimustyönsä syjään. Uutta työtään varten hän oli ryhtynyt keräämään aineistoa ja tiedusteli mainitussa kirjeessä toimeksisaajiltaan sen suunniteltua laajuutta.

Valitettavasti en ole onnistunut saamaan selville, miksi Collan luopui työstään, jonka oli pannut jo alulle. Joka tapauksessa kävi niin, ettei hän sitä suorittanut.

Näyttää siltä — eräästä kirjeestä⁶ päätellen — että Köppen vieraili Suomessa v. 1844 mutta tällä matkalla, joka lienee rajoittunut vain Helsinkiin, missä hän oli Castrénin luona, hän ei hankkinut kokoon tarpeeksi aineistoa. Kuitenkin hän sai maantiedettä harrastavalta professori Stepan Baranovskilta ja lehtori, Gabriel Reiniltä A. W. Eklundin laatiman Suomen kartan ja muutamia lähdeteoksia. Näiden nojalla Köppen kirjoitti kansatieteellis-tilastollisen esitelmän »Finnland in ethnographischer Beziehung» (1845), mutta totesi sen itse liian vaatimattomaksi ja halusi laajemmin perehtyä Suomen oloihin.

Köppenille on jo aikaisemmin saattanut antaa tietoja Suomen oloista hänen helsinkiläinen kirjeenvaihtotuttavansa P. G. БУДКОВ (1775—1857), joka toimi kenraalikuvernööri A. Zakrevskin alaisena virkamiehenä Suomen pääkaupungissa 1820-luvulla ja oli sittemmin senaattori ja Venäjän tiedeakatemian jäsen. Hän mm. järjesti Köppenille G. Reinin tutkimuksen »De vetere Carelia» arvostelun ja luettelon Suomen kouluista.⁷

Collan oli siis luopunut tehtävästään, ja hänen sijalleen etsittiin toista sopi-

⁶ Köppenin kirje Reinille 5/17. 11. 1845 (HYK). Köppen näyttää olleen ensimmäisen kerran Suomessa v. 1835, jolloin hän hollantilaisen professorin JAN AKERSTØIJKIN kanssa teki matkan Imatralle.

⁷ Bibliografitjeskije listy 1825/22 ja 1827 s. 138—140.

vaa miestä. Rein kirjoitti 12. 2. 1847 Köppenille löytäneensä »nuoren oppineen» suunnitellulle tutkimusretkelle, jonka ohjelma oli jo laadittu — sen oli muuten asiantuntijana A. J. Sjögren hyväksynyt. Köppen arveli jo tässä vaiheessa ennakolta, että jos tämän tieteenharjoittajan (tässä mainitaan Antero Vareliuksen nimikin) matkakertomus olisi tarkoitustaan vastaava, se voitaisiin julkaista Pietarin tiedeakatemian bulletiineissa. Köppen kehotti Reiniä antamaan ohjeita Vareliukselle (»— leiten Sie gütigst seine Pfade»)⁸

Antero Varelius joutui suorittamaan tehtävän, jota oli huolellisesti valmisteltu ja pidetty erittäin tärkeänä Suomen tunnettuksitekemisessä. Ja näin toista sataa vuotta jälkeenkin päin voidaan sanoa, että Varelius sai työnsä tehdyksi tarkoituksenmukaisesti, jopa erinomaisesti. V:n 1847 kesällä Varelius vaelsi Suomea laajalti. Retkeen osallistuivat myös ylioppilaat E. G. Rindell ja C. O. Palander.

*

Tässä yhteydessä lienee syytä tähdentää, että juuri vuosi 1847 oli kansallisille tieteillemme merkittävää, tuloksellista aikaa. Silloin Ahlqvist oli keruumatkalla Karjalassa ja sai herätteitä ja innostusta jatkuvaan keruu- ja tutkimustyöhön. Paavo Tikkanen matkusteli Suomen Karjalassa. Mattias Akiander oli sanastusmatkalla Kurkijoella, Sortavalassa, Ilomantsissa ja Liperissä. R. Polén ja G. Sirelius olivat tutkimassa Savoia ja Suomen Karjalaa. Myös H. A. Reinholm ja D. E. D. Europaeus olivat retkeily- ja runomatoilla Karjalan kannaksella ja Pohjois-Inkerissä. Eräiden näiden miesten mielenkiintoiset matkakertomukset on julkaistu »Suomettaressa», joka ilmestyi ensimmäistä vuottaan. Tällöin Varelius todennäköisesti ensimmäisen kerran käytti painettuna uudissanaa *kansatiede*. Hän näet kirjoittaa: »— olen tarkkaillut ja tutkinut Kieli- ja Kansa-tieteille (Philologie et Ethnographi) hyväksi (sic!)» (n:o 39).

*

Runonkerääjät toivat matkoiltaan esineitä, joista ainakin muutamia joutui yliopiston kokoelmiin. Niinpä H. A. Reinholm matkakertomuksessaan mainitsee 1. 3. 1848:

»Mamselli Charlotta Europaeus on minulle lähettänyt *Loihdu runoja* — — —. Kokonaisen Savitaipalen Vaatepuku seurasi muassa, joka maksaa 13 Rup. B:co. Seurakoon kaikki tätä kiitettävä esimerkki!

Vaskivyöt (Lappavyöt) Pyhäjärveltä, Esiliina, Rekkopaita ja säppel Uudelta kirkolta on täällä näytteeksi.»

⁸ Köppenin kirje Reinille 8/20. 2. 1847 (HYK).

Ylioppilaspöytäkirjoissa on näinä kansallisen herätyksen varhaisvuosina kiinnitetty huomiota kansatieteellisiin seikkoihin, ei siis vain suomalaiseen kansanrunouteen. Niinpä Viipurilaisen osakunnan kokouksessa 27. 11. 1844 kehoitettiin sen jäseniä pitämään esitelmää tai muita esityksiä, jotka valaisivat myös Suomen kansatiedettä.

Palatessaan viimeisen kerran kaukomatkaltaan Alaskan entinen kuvernööri ARVID ADOLF ETHOLÉN toi Suomeen Luoteis-Amerikasta ja sen saaristosta keräämänsä rikkaan esinekokoelman, jonka luovutti lahjakirjallaan 7. 11. 1846 Helsingin yliopistolle. Se sisälsi pukimia, aseita ym. yhteensä 130 numeroa.⁹

Jo aikaisemmin — 1820-luvulla — Etholén oli lahjoittanut kaksi laatikollista esineitä (Ethnographiska Persedlar och särskilda Naturalier), jotka liitettiin Turun yliopiston museon (*Universitetets Museum*) kokoelmiin.¹⁰ Ne olivat peräisin etupäässä Aleuttien saarilta. Kokoelman arvoa on tähdennetty; omana aikanaan se varmaan olikin ainoalaatuinen lahja. Valitettavasti kokoelma kohta tuhoutui Turun palossa; vain luettelo sen sisällöstä on säilynyt.

Helsingin aikana yliopiston kokoelmiin oli kerääntynyt erilaisia esineitä, joita oli saatu lahjoina eri tahoilta ja joista sitten muodostui kokoelma, ns. »mitali- ja taidekammio». Esineistöä säilytettiin uudessa päärakennuksessa, mutta kun se laajentui, niin se jaettiin kahtia: »rahakammion» lisäksi silloin perustettiin myös kansan elämää valaisevia muinaisesineitä sisältävä kokoelma, »kansatieteellinen museo». Kansatieteen ala oli kuitenkin epämääräinen, sillä etnografia ja etnologia vilahtelivat kirjallisuudessa vielä häilyvinä käsitteinä. Museon hoitajaksi nimitettiin H. A. Reinholm, jonka tehtäväksi tuli esineiden paikoilleen järjestäminen ja museoluettelon laatiminen. — Kansallismuseossa on (v:sta 1828 lähtien) joukko luetteloita, joista käy selville, mitä esineitä eri vuosina saatiin lahjoina yliopiston museoon.

Näin oli saatu aikaan maamme ensimmäinen kansatieteellinen esinekokoelma, jolla oli museon tehtävä. Se oli omiaan herättämään opiskelevissa harrastusta kansanelämään, ja varmaankin sen ajan ylioppilaat tunsivat sen esineistön hyvin.

*

Antero Varelius joutui matkallaan *vertailemaan* keskenään eri maakuntien asukkaiden elämää. 1840-luvulla kiinnitettiin entistä enemmän huomiota esim. kansantapojen erilaisuuteen eri puolilla Suomea, ja Varelius on kansatieteellisessä kuvauksessaan kertonut esim. siitä, että Pohjois-Pohjanmaan häillä on

⁹ Selostus Konsistorin pöytäk. 5. 5. 1848 § 14.

¹⁰ Suuren Konsistorin pöytäk. 15. 10. 1825 § 11.

enemmän samantapaisuutta Satakunnan kuin Itä-Suomen häämenojen kanssa. Satakuntalaiset häät saattoivat kestää usein 5—6 vuorokautta.

Näin lännen ja idän kulttuuri-ilmioiden todetaan kuvastuvan suomalaisesta kansanelämästä. Kielelliset murre-eroavuudet oli jo aikaisemmin huomattu. Varsinkin kansatieteellinen nimistö näyttää olleen Vareliuksen mielenkiinnon kohteena.

Juuri kansantavat askarruttivat tällöin nuoria tutkijoita. H. A. Reinholm oli erikoisesti kiinnostunut Suomen eri heimojen häätapoihin ja ryhtyi keräämään aineksia voidakseen suorittaa vertaileviakin tutkimuksia.¹¹ Reinholmin kokoelmiin karttuikin mm. kansanrunoudenkerääjien muistiinmerkitsemiä häätapoja ja -runoja. — Vertailevaa aineistoa Reinholm kokosi ainakin v:sta 1841 lähtien, jolloin hän Hämeessä kierrellessään teki muistiinpanoja mm. tavoista ja puvuista. Työ edistyi vähitellen, ja niinpä Reinholm 15. 2. 1848 kirjoitti Lönnrotille: »Parhaillaan kirjoitan Suomen kansan Hää-tavoista sekä Äyrämöisten ja Savakkojen Vaateista».¹² Lönnrotilta hän toivoi saavan lisätietoja.

Reinholm nimenomaan oli hyvin selvillä siitä, miten välttämättömästi kansantapojen tutkija tarvitsee vertailuainesta. Siitä puhuu hänen 7. 9. 1850 päivätty kirjeensä Emil Sachssendahlille; siinä hän sanoo kansanleikeistä, joita oli koonnut runsaasti, mm.: »Kansatieteellisesti olisi tärkeätä leikkien paikallisten vivahdusten seuraaminen Virossa suoraan toiselle, aina aito venäläiselle alueelle asti. Siitä voisi lopulta toivoa näkevänsä, mikä kullekin kansalle on ollut ominaista ja mitä ja millä tavoin kansa on lainannut toiselta jne.» Jo aikaisemmin hän on tässä samassa kirjeessä sanonut: »Vertaileva yleiskatsaus on aina — luonnollinen ja vielä tuiki välttämätön — — — Koska suomalaiset ja virolaiset ovat suuria kansaryhmiä, ne voivat antaa molemminpuoliselle vertailulle mitä runsainta aineistoa».¹³

*

Hajanaisistakin piirteistä voi todeta, että 1840-luku kansatieteemme varhaishistoriassa oli merkittävästi laajenevaa ja syvenevää kehityskautta. Se valmistaa kuin pohjaa ja liikkuma-alaa ensimmäisen suuren kansatieteilijämme M. A. Castrénin lyhytaikaiselle, mutta muilta mitoiltaan tärkeälle esiintymiselle 1850-luvulla. Hänen tutkimuksillaan on mittavat perspektiivit, innostuneena ja antaumuksellisenä hän tarkastelee suomalais-ugrialaisten kansojen kansatiedettä ja syventyy valtaviin etnografisiin problemeihin.

SULO HALTSONEN

¹¹ Vareliuksen kertomuksessa (Suomi 1847) s. 103, alav.

¹² SKS:n kirjek. 8.

¹³ Kirje on kokonaisuudessaan suomennettuna julkaistu Virittäjässä 1957 s. 137—140.

Observations sur des travaux ethnographiques en Finlande entre 1840 et 1850

L'auteur présente quelques observations éparses sur l'histoire de l'ethnographie en Finlande entre 1840 et 1850. La publication du Kalévala avait donné une impulsion à des études de la vie populaire. Les personnes qui recueillaient les poèmes populaires s'intéressaient également aux objets employés par le peuple. Le Hongrois Antal Reguly passa quelques années en Finlande, immédiatement après 1840, et habita pendant cinq semaines dans la commune de Laukaa en étudiant le finnois et en faisant connaissance de la civilisation populaire. Le docteur V. S. Schildt, de Jyväskylä, collectionnait des objets faits avec de l'écorce de bouleau qu'il envoyait ensuite à Helsinki. L'auteur donne certains renseignements complémentaires sur le voyage qu'entreprit Antero Varelius pour assembler des collections ethnographiques, voyage qui résulta en un rapport d'un grand intérêt scientifique.

Les personnes qui rassemblaient les poésies populaires rapportaient avec elles de leurs voyages aussi des objets d'un intérêt ethnographique. Le gouverneur de l'Alaska, l'amiral A. A. Etholén, qui se trouvait au service de la Russie, fit don, lors de son retour dans la patrie, d'une importante collection d'objets ethnographiques de l'Amérique du Nord-Ouest. On les incorpora aux collections du musée de l'Université, qui furent transformées en 1849 en un »cabinet des monnaies» et un »musée ethnographique». Varelius attira l'attention sur les reflets de la civilisation orientale et occidentale dans les objets ethnographiques, et c'est ainsi que naquit le système comparatif dans l'ethnographie. C'est dans le journal Suometar n:o 39 de 1847 que l'on a selon toute évidence employé pour la première fois dans un document imprimé le terme finnois *kansatiede*, 'ethnographie'.

SULO HALTSONEN